

RAPORTUL ADVERSATIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ (O PRIVIRE DE ANSAMBLU)

*Grigore Chiperi, conf. univ., dr.,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

THE ADVERSATIVE REPORT IN ROMANIAN

*Grigore Chiperi, PhD, Assoc. Prof.
“Ion Creanga” State Pedagogical University of Chisinau,
ORCID:0000-0001-6537-5186
grigorechiperi@gmail.com*

CZU: 811.135.1

DOI: 10.46727/c.v3.24-25-03-2023.p41-46

Abstract. Syntactic coordination reports, in this case the adversative one, do not lack comments. The problem is that grammars, which treat the subject completely and as succinctly as possible, are characterized by some features, which do not facilitate precise syntactic analysis. The main inadvertences refer to the following: some aspects are omitted for various reasons, others are treated on different topics, which makes it difficult to assimilate the material, there are cases when some problems related to the adversarial report are not explained sufficiently and, last but not least, the variety of interpretations. The current article debates all these particularities of presenting the adversarial coordination report. The novelty consists in the fact that the multiple aspects of the adversarial report and the means of rendering it are gathered in a single presentation. In addition, the article is illustrated with numerous examples, excerpted from current literary works.

Keywords: adversative report, semantic-syntactic report, phrastic-syntactic report, interphrastic-pragmatic report.

Raportul adversativ este destul de bine redat în lucrările de specialitate, în primul rând în lucrările de gramatică. Totuși, uneori în cadrul analizelor sintactice apar unele întrebări sau chiar ezitări analitice, legate de faptul că nu toate aspectele au fost abordate plenar sau destul de clar. Așa cum vom remarca pe parcurs, numeroase aspecte ale raportului adversativ și ale mijloacelor de redare a lui sunt repartizate în cadrul diverselor teme conexe. De aceea este cazul să parcurgem temele respective din unele lucrări de specialitate pentru a aduna toate aspectele la un loc și a stabili care este de fapt tabloul general.

Consultarea de mai multe surse nu este totdeauna comodă într-o analiză pragmatică. Dacă e să luăm doar Gramatica Academiei Române (GAR-2005), tema este reflectată în câteva compartimente mai mult sau mai puțin diferite. Adunarea lor constituie o necesitate imperioasă în scopul rafinării analizei sintactice.

Vom porni de la GAR-2005, apoi vom continua (atunci când va fi necesar) cu alte surse importante, pe care le vom utiliza complementar sau polemic.

GAR-2005 acordă coordonării adversative mai puțin de jumătate de pagină (și în alte lucrări volumul dedicat nu este mai mare), tema fiind expedită, cum am afirmat, spre alte compartimente conexe. Totodată, este știut că o gramatică sau altă lucrare normativă nu poate și nici nu este datoare să abordeze exhaustiv toate temele și aspectele. Așadar, întreaga informație despre relația de coordonare adversativă trebuie culeasă din compartimentele: *Conjunția* (volumul I), *Relațiile sintactice*, *Conectivele trasfrastice*, *Negația* (volumul II) ș.a. Dacă vom căuta conectivele adversative în capitolul consacrat relației adversative, vom constata că sunt date doar conjuncțiile, în timp ce locuțiunile conjuncționale (împreună cu conjuncțiile) sunt enume-

rate și abordate în capitolul *Conjuncția*. Scopul autorilor gramaticii a fost probabil să explice esența raportului, iar mijloacele gramaticale au fost expediate în capitolul dedicat conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale.

După GAR-2005 există 3 tipuri de raporturi adversative, determinate în baza criteriului semantico-pragmatic, iar pentru fiecare din aceste tipuri este ilustrată cu câte o conjuncție specializată:

1. „contrazicere a așteptărilor pe care vorbitorul emițător le are în raport cu sensul primului termen coordonat (*S-a dus la bibliotecă, dar/însă nu a citit nimic.*)”.
2. „o corectare a primului termen care apare negat explicit (*Artistul nu ia atitudine, ci trăiește răul și binele, eliberându-se de amândouă, rămânând cu o intactă curiozitate. G. Călinescu, Istoria...*)”;
3. „un simplu contrast tematic între cei doi termeni (*El scrie, iar ea se uită la TV.*)” [1, p. 23].

Atragem atenția că în primul tip opoziția se realizează în cadrul aceleiași teme, în cel de al doilea se aduce o „redactare” a temei enunțate de primul termen, pe când în al treilea tip se trece de la o temă la alta. Se poate adăuga suplimentar că această relație adversativă este singura care permite ca cei doi termeni opozitivi să fie comutați: „...iar permite, în lipsa unor constrângeri suplimentare de natură temporală (*iar apoi*), inversiunea termenilor”. [2, p. 30]

Din capitolul *Subiectul* aflăm că **ci** împreună cu **și (nu)** sunt „mijloace de manifestare a negației focalizante.” [1, p.333] Ambele mijloace se disting prin afirmarea unui component și negarea altuia: *Competiția a fost câștigată nu de Ruslan, ci de Lucian. Competiția a fost câștigată de Lucian, și nu de Ruslan.*

Mai este precizat că raportul adversativ redat cu **ci** poate exprima și o valoare metadis-cursivă, proprie, totodată, raporturilor de subordonare circumstanțială, unde este descrisă mai detaliat.

Din capitolul *Negația* mai aflăm că raportul adversativ redat cu **ci** reprezintă, pe de o parte, „adecvarea unui enunț la realitate” (din cauze diferite – semantice, stilistice și chiar formale), pe de altă parte, se referă la un verb de declarație inexprimat („nu se poate spune că...”). Reproducem exemplele pentru a aduce mai multă lumină în teza emisă: (a) *Nu a lucrat bine, ci foarte bine.* (b) *Nu a lucrat „mișto”, ci bine.* (c) *Nu „identitatea” e problema, ci identitatea.* [1, p. 711].

Raportul discursiv transfrastic este abordat într-un capitol separat. Relațiile dintre termenii adversativi sunt de natură discursivă. De aici rezultă că **or** constituie o conjuncție adversativă specializată exclusiv pe acest tip de raport : *Trebuie să fii curat ca să te rogi. Or, eu nu sunt în ordine.* G: Liiceanu, Ușa interzisă. Se mai utilizează transfrastic conjuncțiile **dar, însă** și locuțiunea conjuncțională **numai că**. Un exemplu ilustrativ: *Probabil nu știa că i-a fost rău pe stradă. – Da’ i-am explicat înainte toate cele.* (IVLRA). Totodată, se precizează că **ci** nu poate exprima o relație transfrastică, deoarece el face parte dintr-o construcție restrictivă, în care opoziția se referă la un termen concret negat.

În acest context, mai consemnăm faptul că toate aceste conective, utilizate discursiv, pot apărea la început de enunț fără să stabilească un raport transfrastic. Este vorba despre un fenomen sintactic frastic obișnuit, în care intervine principiul stilistic de izolare. [1, p.730-732] *Gardul lui Bălosu era înalt și Bircă n-o vedea pe fată. Dar nici nu se uita, fiindcă auzind-o că vine, hotărâse să nu dea bună seara și nici să înceapă el cel dintâi vorba.* Marin Preda, Moromeții. Aici **dar** nu este mijlocul care să semnaleze un raport transfrastic discursiv/pragmatic. Asistăm la un raport sintactic frastic izolat altfel, dintr-o intenție personală a autorului. Și conjuncția **ci** poate să apară într-o astfel de izolare personal-autorială: *Iată de ce n-a dormit: nu de teamă, de îngrijorare, de emoție. Ci de nerăbdarea de a le striga adevărul de la obraz.* N. Steinhart.

Vedem că contextul este specific: conjuncția apare în urma unei enumerări, pe care autorul a dorit să o emfazeze punctuațional.

Una din problemele legate de analiza raportului adversativ la nivel propozițional este următoarea: dacă mai mulți termeni, cu diverse funcții sintactice exceptând cea de predicat, coordonați copulativ sau disjunctiv sunt considerați multipli (subiect multiplu, nume predicativ multiplu etc.), în ceea ce privește mai mulți termeni legați adversativ (sau conclusiv – despre care nu vom vorbi aici) lucrurile nu sunt atât de clare.

În problema în cauză, GAR-2005 este de părere, fără să intre prea mult în situații particulare, că conjuncțiile adversative „presupun coordonare între propoziții.” [1, p.333] Argumentul este „trecerea din planul coordonării a două subiecte, în cel al coordonării de propoziții” [1, p.333] Cu alte cuvinte, raportul adversativ este legat de utilizarea unor construcții sintactice cu predicatul/verbul suprimat (elipsa și brahiologia). *La fel făcuse și al doilea fiu, Nilă; intrase în casă și după ce se aruncase într-un pat, începuse și el să geamă, dar [începuse să geamă] mai tare ca fratele său...* M. Preda. *Portița de nuiete avea ceva gingaș, feciorelnic, fiind ușurică, dar [fiind] trainică...* I. Druță. „În anumite structuri, elipsa este obligatorie. Este cazul structurilor adversative introduse prin *ci* sau *și nu*: *Reușește nu Dan, ci Gheorghe [reușește]. Reușește Dan, și nu Gheorghe [reușește].* [1, p. 251]

Enciclopedia limbii române recunoaște elipsa la nivelul subiectelor și al numelor predicative coordonate adversativ. Afirmatia nu intră în contradicție cu exemplele excerptate din GAR-2005. În aceeași vreme, se susține că în relație adversativă pot intra complementele și atributele: *Merge nu la Iași, ci la Arad. O persoană blândă, dar fermă.* [2, p. 30], doar că aceste exemple nu sunt interpretate. Dacă nu avem elipsă, atunci cum trebuie considerați termenii adversativi: două complemente/două atribute sau câte unul multiplu? În cazul complementului predicatul/verbul poate fi recuperat anaforic: *Merge nu la Iași, ci [merge] la Arad.*, pe când în cel al atributului situația este mai complicată. Acest tip de atribut relaționat adversativ nu este abordat nici de GAR-2005 în cadrul compartimentelor consacrate atributului non-propozițional și celui propozițional. S-a acționat conform cunoscutului principiu didactic: evitarea unor situații care încă nu și-au găsit o rezolvare satisfăcătoare.

D. Irimia pare a fi singurul care recunoaște atributul multiplu (de rând cu complementul sau predicativul suplimentar multiplu): *Locuia în două odăi într-o curte pe șoseaua Ștefan cel Mare, nu prea mari, dar cu tot confortul.* M. Preda [3, p. 501]

Două exemple interesante aduce, în această dezbateră, G. Constantinescu-Dobridor. În primul avem două părți de propoziție diferite coordonate adversativ: *Vine fluierând, dar șchio-pătând.* Primul gerunziu este un predicativ suplimentar, iar al doilea – un circumstanțial. [4, p. 37] În al doilea este prezentată o situație specifică, manifestată la nivel frastic: *Nu se caută ce-ai fost ci ceea ce ești.* [4, p. 38] Aici avem o întâlnire între două conective: *ci+ceea ce*. Autorul consideră că avem o frază compusă dintr-o regentă și 2 subiective legate adversativ. Astfel, nu se amintește nimic despre elipsa (mai exact brahiologia) unui predicat: *Nu se caută ce-ai fost ci [se caută] ceea ce ești.* Este recunoscută subînțelegerea predicatului la nivel propozițional, dar nu este recunoscută la nivel frastic.

Ezităările sau discordanțele interpretative nu se încheie însă aici.

Gramaticile recunosc că raportul adversativ este eterogen. Trăsăturile semantice și pragmatice diferite sunt menținute, în virtutea tradiției, în cadrul unui tip de raport unic. Uneori tradiția este încălcată. Bunăoară, D. Irimia desparte acest tip de raport în două: coordonare adversativă și coordonare opozitivă. Primul redat prin conjuncțiile **dar, însă, iar, și** (trecem peste faptul că autorul vede aceste raporturi mai larg, extinse și în aria raporturilor subordonatoare), al doilea, prin conjuncțiile **dar, ci**. Observăm că **dar** devine comun ambelor tipuri.

Gramaticianul din Iași consideră pe bună dreptate că raportul adversativ este redat gradual. „*ci, dar, însă, iar, și*, listă a cărei ordine indică o descreștere a puterii adversative, ultimele

două conjuncții funcționând și copulativ.” [5, p. 30] Astfel, prin **ci** se redă contrastul cel mai puternic, chiar dacă termenii nu se exclud ca în cazul relației disjunctive. De aceea savantul conchide că este în drept să delimiteze un raport opozitiv. Aici lucrurile sunt clare, chiar dacă subiective și ușor discutabile. Totuși, mai puțin clar este atunci când autorul vorbește despre mijloacele de redare. D. Irimia citează un exemplu în care **și (nu)** are valoare adversativă (nu opozitivă): *Era pe când nu s-a zărit, / Azi o vedem și nu e.* M. Eminescu. Dar exemplele în care **și** are valoare opozitivă sunt cu mult mai numeroase (vezi supra). Sunt de acord cu **dar** opozitiv când acesta apare în contexte similare lui **ci**: *N-a citit romanul dar vorbește cu dezinvoltură despre valoarea lui.* Celelalte utilizări nu sunt explicate convingător: „...termenii coordonați nu sunt nici opuși semantic, nici incompatibili, doar sunt opuși sintactic, întrucât coexistența lor contrazice sau deviază de la anumite principii (etice, estetice etc.): *A știut de la început dar a tăcut.*” [3, p. 503]

Una din problemele importante ține de inventarul de conective, care asigură raportul adversativ. Dacă pentru a comenta raportul adversativ apelul doar la conjuncții poate fi suficient, nu același lucru îl avem în cazul analizelor sintactice a diverse tipuri de texte.

Aspectul principal se referă la inventarul de locuțiuni conjuncționale adversative (am arătat mai sus că D. Irimia include aici și unele locuțiuni conjuncționale subordonatoare – latură pe care nu o vom lua în dezbateri). În general, se discută despre următoarele locuțiuni conjuncționale (vom porni de la GAR-2005 și vom continua cu alte gramatici și lucrări specializate): numai că, doar că, numai cât [6, p. 639]; în schimb [3, p. 502]. Există și alte conective mai dificil de interpretat datorită plasării lor în contexte marcate stilistic.

1. *El se trezi pe când se mija de ziuă. Când colo iepele nicăieri.* M. Eminescu Locuțiunea marcată mai redă elementul surpriză.
2. *Eu singur nu știu cum să-ți descriu simțirea ciudată care-mi răcește inima, adică nu mi-o răcește atâta cât mi-o face somnolentă.* M. Eminescu. Raportul adversativ, redat formal prin **cât**, se intersectează cu corelativul **atâta** într-o construcție negativă și comparativă. În exemplul *Era plin de cântecul acesta și simțeam bine că venise să mi-l aducă, nu [atât] ca o pledoarie pentru cauza lui, cât ca să încheie firesc o stare sufletească...* C. Petrescu [7, p. 226] corelativul **atât** este elidat.
3. *Turbinca! afurisita de turbincă mă vâra în toate boalele, zicea Moartea, suspinând. Decât n-am încotro; trebuie să mă duc, zise ea oftând.* I. Creangă. **Decât** este interpretat ca jonctiv adversativ [7, p. 225], dar semnificația generală ne trimite mai curând spre a indica o valoare conclusivă.
4. În aceeași ordine de idei este citat **d’apoi**: *Eu am auzit din bătrâni că dracii nu-s proști d’apoi cum văd eu tu numai nu dai în gropi de prost ce ești.* I. Creangă [8, p. 133]
5. D. Irimia mai include unele conective, care trebuie discutate mai amănunțit. **Nu atât** *Mihai a susținut ideea cât Petre.* [3, p. 506] În cazul de față avem, după părerea noastră, o variantă a conectivelor copulative **atât... cât și**. Ambii (Mihai și Petre) au susținut ideea, doar că măsura de susținere este diferită. Pe de altă parte, negația **nu** apropie modelul de exprimarea valorii adversative cu **ci**: *Nu Mihai a susținut ideea ci Petre.* De aceea exemplul citat de D.I. poate fi calificat ca având valoare dublă: copulativă și adversativă. Unele surse operează cu termenul de opoziție atenuantă. [9, p. 314]

Observăm că o serie de cuvinte formează structuri variabile: locuțiunile consacrate *numai că, numai cât*, dar și *cât, numai, numai cât, numai atât(a)*. Ele sunt rare, deoarece fac parte din stilul beletristic marcat prin oralitate. Interpretarea lor este totdeauna dificilă, ambiguă, întrucât planul semantic este deviat de cel stilistic.

Dificultatea mai apare și din faptul că multe din aceste mijloace nu exprimă raporturi sintactice, ci discursiv-pragmatice, în cadrul cărora raportul nu mai este atât de relevant. Să cităm două din exemplele vehiculate în literatura de specialitate:

Eu macar ca am viers mai gros, – cu dumneata nu mă pot lua la clanță. Numai cât astăzi eu puterea mea am să mi-o arăt cu cațelu ist cu picioarele strâmbe. M. Sadoveanu

Între țărani frunțași care au luat parte, împreună cu boierii, cu episcopii și cu mitropolitul țării la Divanul ad-hoc din Moldova, în 1857, era și moș Ion Roată, om cinstit și cuviincios, cum sunt mai toți țărani români de pretutindeni. Numai atâta, că moș Ion Roată, după câte văzuse și după câte pățise el în viața sa, nu prea punea temei pe vorbele boierești și avea gădiliți la limbă, adică spunea omului verde în ochi, fie cine-a fi, când îl scormolea ceva la inimă. I. Creangă (D. Irimia ignoră virgula între **atâta** și **că** luând conectivul împreună **numai atâta că**. Virgula totuși sugerează că structura ar putea fi interpretată și separat: **că=căci**).

Analiza exemplurilor și a literaturii de specialitate arată că, atunci când intervin factorii stilistici și discursiv-pragmatici, mijloacele de relație le depășesc pe cele strict conjuncționale. În această ordine de idei, sunt invocate unele adverbe sau structuri care includ adverbe, precum: **d'apoi, cu toate acestea, din păcate** ș.a. În lucrările mai recente, deja se face o diferențiere între raporturile sintactice și cele discursiv-pragmatice. Adverbele menționate supra tocmai fac parte din mijloacele discursiv-pragmatice frastice sau transfrastice.

GAR-2005 propune ca raporturile pragmatice să fie descrise în alți termeni, chiar dacă nu total diferiți de cei sintactici. Bunăoară, în fragmentul preluat din opera crengiană se exprimă „o contradicție a așteptărilor sugerate de enunțul precedent” [1, p. 730]. În trecut fie vorba, lucrarea propune și alte valori discursiv-pragmatice, redată cu ajutorul conectivelor adversative, cum ar fi început de paragraf nou (care nu înseamnă obligatoriu trecerea la o temă nouă) sau contrastul tematic (care tocmai înseamnă trecerea la o nouă temă, care poate fi și ea început de paragraf). Toate aceste valori discursiv-pragmatice se numesc roluri argumentative, redată atât la nivel frastic, cât și transfrastic. În exemplul de mai jos avem un **dar** utilizat frastic (nu transfrastic) cu rol argumentativ (nu adversativ): *Mi-e rușine, dar asta este: nu mai știu să bat la mașina de scris!* P. Goma Aici atestăm rolul argumentativ concesiv [1, p. 734] sau contrastiv [după o clasificare a lui B. Fraser, citată de 10, p. 26].

Cum se vede, terminologia variază în limitele celei sintactice. În același timp, la nivelul relațiilor sintactice este cunoscută asemănarea dintre raportul de coordonare adversativă și cel de subordonare concesivă (dar și cel de subordonare opozițională).

În ceea ce privește punctuația, nu există probleme speciale, decât aceea că ea nu tot timpul este respectată. Se recomandă ca înaintea conjuncțiilor adversative să se pună virgulă. Sunt cazuri, chiar și în exemplele noastre extrase din literatură, regula să nu fie respectată. Dar aici vorbim despre o abordare subiectivă a punctuației. Există totuși 2 conjuncții a căror punctuație variază probabil din cauză că nu au fost abordate suficient de univoc în literatura de specialitate. Este vorba de **și** adversativ și **or**. Despre ultima GAR-2005 afirmă că „poate fi precedată sau urmată de virgulă” [6, p. 639], fără să insiste dacă există vreo deosebire între cele două punctuații opuse, aducând doar un exemplu cu virgula după **or**. Cel puțin o lucrare de punctuație este mai tranșantă, recomandând virgula numai după conjuncție. [11, p. 143] Există și citate în care conjuncția **or** rămâne neizolată, chiar dacă este utilizată la început de enunț, având așadar un rol discursiv-pragmatic: *Dacă n-ar fi ordine, atunci acest lucru n-ar avea importanță, atâta importanță, și el s-ar fi putut îndoii de propria lui experiență. Or o asemenea îndoială nu-i trecuse niciodată prin minte.* Al. Ivasiuc

În ceea ce privește conjuncția adversativă **și** pot fi remarcate două tendințe:

1. când **și** adversativ face parte dintr-o construcție negativă, precum **ci**, contextele demonstrează că virgula apare frecvent ca înainte de toate conjuncțiile adversative: *A învins Victor, și nu Oleg. El muncește, și nu doarme.*
2. când **și** adversativ nu face parte dintr-o construcție negativă, chiar statutul conjuncției (copulativă sau adversativă) este discutabil. Bunăoară, GAR-2005 îl consideră con-

juncție copulativă care exprimă „simultaneitatea contrastantă (*El muncește și ea doarme*)” [1, p.22], iar alte surse îl trec în rândul conjuncțiilor adversative [8, p. 134]. Chiar și în unele structuri negative valoarea adversativă poate apărea estompată (*Era pe când nu s-a zărit,/Azi o vedem și nu e*), ceea ce dovedește că nu numai între conjuncțiile adversative se stabilește o gradație semantică, ci și aceeași conjuncție poate exprima un evantai de valori adversative. De aici și ezitățile punctuaționale.

Câteva concluzii generale:

- chiar dacă raportul adversativ face parte din temele de bază, mai rar supuse revizuirii, se poate constata că există și aici unele divergențe de opinii, care trebuie consultate;
- problemele sunt legate atât de aspectul logico-semantic al raportului, cât și de cel sintactico-pragmatic;
- în general, multiplele aspecte ale raportului adversativ sunt repartizate în diferite compartimente și la diferite teme;
- la analiza raportului adversativ, dar și a altora, trebuie să ținem seama de valorile frastico-sintactice și de cele intrefrastico-pragmatice.

BIBLIOGRAFIE

1. *Gramatica limbii române*. Vol. II. Enunțul. B., 2005.
2. *Enciclopedia limbii române*, B., 2001.
3. IRIMIA D. *Gramatica limbii române*, Iași, 2000.
4. CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, G. *Sintaxa limbii române*, B., 1994.
5. *Dicționar de științe ale limbajului*, B., 2001.
6. *Gramatica limbii române*. Vol. I. Cuvântul. B., 2005.
7. MERLAN A, *Sintaxa limbii române*, Iași, 2001.
8. TRANDAFIR GH. D. *Probleme controversate de gramatică a limbii române*. Craiova, 1982.
9. DIACONESCU I. *Sintaxa limbii române*, B., 1995.
10. ȘTEFĂNESCU A. *Conectori pragmatici*, teză de doctor, B., 2007. https://www.academia.edu/34925517/CONECTORI_PRAGMATICI
11. BELDESCU G. *Punctuația în limba română*, B., 1995.